

דילמא (= שמא. כמו כי תאמר בלבבך רבים הגוים... לא תירא מהם; וכי תאמרו מה נאכל...; כי תראה חמור שנאך...).

אלא – ויאמר לא כי צחקת (וכן בתלמוד הרבה 'לא כי...'. ריטב"א).

דהא (= בגלל, לפי. כמו: לא צחקתי – כי יראה).

ג. מלבד בששת ימי בראשית, שמנה הכתוב 'שני' 'שלישי' וכו' לברייתו של עולם, לא מצינו בכל המקרא שיאמר 'יום ראשון' 'שני' כו' (מלבד בירידת המן מצינו ביום הששי לחם יומים). ומה שנאמר בדברי הימים ויחל לבנות בחדש השני בשני היינו שני לירח שמונים בו למלכותו.

א. כן עולה מסוגיתנו ומהירושלמי המובא בתוס'. ואולם בפירוש המיוחס לרש"י על דברי-הימים מביא מהירושלמי לפרש הכתוב הנ"ל על יום שני בשבוע (ע' מהר"ץ חיות).

ב. כתב הריב"ש בתשובה (ק"ז) שכתובת יום השבוע בגט אינו מעלה ולא מוריד, שעיקר הזמן שתקנו חכמים הוא רק לימי החדש והשנה, וכשם שבתורה אין מופיע ציון זמן לימי השבוע.

ד. דריוש (השני) מלך פרס לאחר אחשורוש (והיה בן אסתר. מדרש, מובא בראשונים). ונקרא גם 'כורש' [על שם שכשר היה עד שלא החמיץ] וגם 'ארתחשסתא' [על שם מלכותו – שם המדינה (מהרש"א)].

א. גם כורש הראשון שמלך קודם אחשורוש, נקרא 'ארתחשסתא' ע"ש מלכותו (עפ"י תוס').

ב. על פי פשטי המקראות הרי אלו שלשה מלכים ולא אחד: כורש – הוא המלך הראשון ממלכי פרס שמלך בבבל, והוא הרשה לבנות הבית. דריוש (השני), מלבד דריוש המדי שהיה קודם כורש). וארתחשסתא – המלך האחרון, בנה את חומות ירושלים (ואין זה ארתחשסתא הראשון שצוה לבטל מלאכת בית המקדש). בעל המאור. ע"ע באריכות בחדושי ובאורי הגר"א.

דפים ג – ד

ד. מנין שדריוש (השני) כשר היה והחמיץ בסופו?

הוכיחו בגמרא שמנו לדריוש מניסן כמלכי ישראל מפני שמלך כשר היה, ועל שם כשרותו נקרא 'כורש'. והוכיחו שלבסוף חזרו ומנו לו מתשרי כמלכי אומות העולם – מפני שהחמיץ. ואף על פי שנדב ותרם הרבה לצורך המקדש, ככל אשר יחפצו הכהנים – פירש רבי יצחק שלא עשה כן לשם שמים אלא להנאתו, ככתוב ומה חשחן ובני תורין ודכרין... די להון מהקרבין ניהוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובגוהי. [ואעפ"י שבישראל העושה כן צדיק גמור הוא, בנכרי אינו כן, שאם אין מטיבים לו כגמולו קורא תגר כלפי מעלה].

והביאו כתוב אחר המראה על החמצתו, מכך שהכניס בבנין עצים, והתקנים חשופים מלמטה (קבלה היתה בידם. תוס') כדי שאם ימרדו בו היהודים – ישרפנו באש.

ורב יוסף ואיתימא רבי יצחק הביא מהכתוב והשגל יושבת אצלו ואמרו בשם רב דהיינו כלבה שהיתה לו למשכב. [וחביבה עליו כשגל. אי נמי הושיבה במקום שגל].

דף ד

ה. א. אלו דברים עוברים עליהם ב'בל תאחר'?

ב. מתי עוברים ב'בל תאחר'?

א. הנודר והנודב והמקדיש והמעריך והמחריים (רש"י ומאירי וריטב"א (ה): חרמי גבוה. תוס': אף חרמי כהנים. וע' טו"א), וכן מי שחייב צדקה ומעשר (וכן תרומה וביכורים. תוס') לקט שכחה ופאה (וכן פרט ועוללות. תוס'), קרבן חטאת אשם עולה ושלמים בכור ומעשר – הרי הם שייכים ב'בל תאחר', כפי שנדרשו כולם מן המקראות שבפרשה.

א. יש אומרים שבנדבה אין 'בל תאחר' כשאומר 'הרי זו לקרבן' ולא חייב עצמו להביאה. ומה שאמרו בברייתא שעובר היינו כשאמר 'הרי עלי להביאה' וכד' (ערש"י נדרים ט: וכבאר הגרו"ר בנגיס ח"ב יג, א. וע"ע בשו"ת דובב מישרים ח"א מב, ב).

ב. יש מי שכתב שלדעת הברייתא הראשונה [וכן נקט הרמב"ם להלכה], אין חיוב 'בל תאחר' אלא בנדר ולא בחובה. ובחטאות ואשמות – רק כשנדר להביא קרבן עבור חבור שחטא. ובככור אין 'בל תאחר' כלל – שהרי הוא קדוש מאליו ולא ע"י נדר (עפ"י אבי עזרי בכורות א, ג).

ג. י"א שבמתנות כהונה לא נאמר איסור בל תאחר (עתוס' ז. שצדדו שבככור בעל מום אין הישראל עובר אם איחר נתינתו; טורי אבן).

בל תאחר בנוירות – יתבאר אי"ה בנדרים ג.

אין לוקים על 'בל תאחר' לפי שאין בו מעשה (רמב"ם). ויש מי שכתב שאם עשה מעשה המונעו מלהביא חובתו, כגון שטימא עצמו קודם הרגל – לוקה (עפ"י מהר"ק חיות). ויש שהשיגו על דבריו (ע' מאור ישראל כאן).

ב. נחלקו תנאים מתי עוברים בבל תאחר בקרבנות ובהקדשות; לתנא קמא בברייתא, כיון שעברו שלשה רגלים עובר בבל תאחר (לכך פירט הכתוב בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא יראה את פני ה' ריקם – לומר שלאחר שלשה רגלים אם בא ריקם עומד בבל תאחר).

רבי שמעון אומר: שלשה רגלים כסדרם וחג המצות תחילה. וכן סתמה משנתנו. (לכך נאמר חג הסוכות אע"פ שבו סיים הכתוב – לומר שזה אחרון לבל תאחר).

רבי מאיר אומר: כיון שעבר עליהם רגל אחד עובר (ובאת שמא והבאתם שמא. וכיון שאמרה תורה להביא ולא הביא ממילא עובר בב"ת. אבל חכמים סוברים, אמנם ברגל אחד עובר ב'עשה' אך לא בבל תאחר).

א. אינו עובר בבל תאחר עד שיעבור כל הרגל, ואם הומם הקרבן ונפסל באמצע הרגל – פטור (כ"מ להלן ה: כמוש"כ התוס' שם). וכן אם נדר באמצע הרגל, אפילו בליל יום טוב ראשון שאינו זמן הקרבה – אין כאן רגל שלם (תוס' ז:). נולד קודם הרגל ונראה להרצאה [בן שמונה ימים] באמצע הרגל – בטורי אבן (ו:). כתב שאינו עובר (וערש"ש שהעיר על דבריו). סוף הרגל דאשתקד מצטרף עם תחילת הרגל של שנה זו להחשב רגל שלם לענין 'בל תאחר' (עפ"י תוס' להלן ו:).

כשכלה חג הסוכות – עובר מיד, ואעפ"י ששמיני עצרת תשלומין לימי החג, לענין 'בל תאחר' כל שלא הקריב בחג עצמו – עובר. וכל שכן בשבועות, כל שלא הקריב בעיקר הרגל עובר אעפ"י שיש תשלומין לקרבנות הרגל כל שבעה (עפ"י רמב"ן סוף סוכה). ויש סוברים שתשלומין מועילים גם לענין 'בל תאחר' (ע' טורי אבן להלן ו; חוט המשולש (חלק החילוקים ד). וע' בחדושי הגרו"ר בנגיס (ח"ב כב, א ד) שהוכיח כדברי הרמב"ן. ולכאורה מוכח כן מקושת הגמרא להלן ו: 'שנה בלא רגלים היכי משכח"ל', והלא אתה מוצא כשהקדיש במוצאי חג שבועות).

ב. כתבו אחרונים (טורי אבן לפני יהושע) שאין עובר ב'עשה' זה אלא ברגל אבל לא אחר הרגל בכל יום ויום, שלא כ'בל תאחר'. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב קטו) תלה שאלה זו במחלוקת הסוגיות. (וע"ש פריטס נוספים בגדר מצוה זו).

- ג. גם בשאר דברים שאינם קרבים על המזבח כגון מעשרות ומתנות עניים ושאר הקדשות, עוברים ב'עשה' ברגל ראשון (עפ"י רמב"ם מעשה הקרבנות יד, יג. וע' משל"מ ומנחת חינוך תלח).
- ד. נראה שכל האנשים הפטורים מחובת ראייה ותגיגה, אינם ב'עשה' זה (עתוס'). ואף על פי שהם נמצאים בירושלים (עפ"י שפת אמת).
- וכן החייבים בראיה שלא באו למקדש, במזיד או מתוך אונס – אינם עוברים בעשה זה, שהרי נאמר ובאת שמה... והם לא באו (עפ"י מאירי ו).
- רבי אליעזר בן יעקב אומר: שני רגלים (אלה תעשו לה' במועדיכם... – מיעוט מועדים שנים). השפת-אמת כתב שלדעת רבי אליעזר בן יעקב אין 'עשה' ברגל ראשון אלא בשני מצווה ב'עשה' וב'בל תאחר'.
- רבי אלעזר ברבי שמעון אומר: כיון שעבר עליהם חג הסוכות עובר (כן דרש מיתור חג הסוכות וכו"ל). וישנה דעת תנאים (ו): שכיון שעברה שנה אף ללא רגלים עובר בבל תאחר. [ומשכחת לה אף למאן דאמר אין צריך רגלים כסדרן, בשנה מעוברת וכדעת רבי שמחשבים לפי שנת חמה – שס"ה יום, ונדר בתום חג המצות ועלתה לו שנה קודם חג המצות הבא. וכן אתה מוצא לדעת רב שמעיה שאמר עצרת פעמים חמשה פעמים ששה פעמים שבעה, וכגון שנדר בו' בסיון שלאחר עצרת ולשנה הבאה ו' בסיון חל קודם עצרת. (וכן יש אופן שהיה חולה ברגלים ובריא בשאר השנה, שעובר בשנה בלא רגלים. עפ"י תוס').]
- רבי שמעון חולק על דעה זו, שהרי אמר פעמים אינו עובר אלא בארבעה או בחמשה רגלים (רש"י) [ובבכור בלבד עובר בשנה. מאירי].
- ויש אומרים שבשנה ללא רגלים אינו עובר בבל תאחר אלא בלאו הבא מכלל עשה, משום תאכלנו שנה בשנה. ולפי זה אין הכרח שרבי שמעון חולק (ע' בעל המאור; ריטב"א בשם אחרים). וי"א שלא אמר ר"ש פעמים ארבע פעמים חמש אלא בדברים שאין עוברים עליהם בשנה, כמעשרות ומתנות עניים, אבל לא בקרבנות (מובא בריטב"א. וי"א שכל נדרי הקדש כקרבנות לענין זה. עריטב"א ו:).
- א. הרמב"ם (מעשה הקרבנות יד, יג ובמ"מ. וכן הוא בפירוש המשנה) פסק כתנא קמא שעובר בבל-תאחר בשלשה רגלים. [ולשיטתו עובר גם ב'בל יחל נדרו' – ע' משנה למלך מעשה-הקרבנות יד, ערכין א]. ואילו הר"ף הביא דברי רבי שמעון (וכסתם מתניתין), שלשה רגלים כסדרם (וכ"כ הריטב"א והמאירי, וכן הרשב"א נדרים ג:). ויש מי שנקט כרבי אליעזר בן יעקב – שתי רגלים (עפ"י יראים השלם שצג).
- ב. צדדו בתוס' שכל זמן שלא הפריש מעשרותיו אינו עומד בבל-תאחר. רק כשהפריש ואינו נותן עובר. ואף אם נאמר שעובר כשמשהה את הפרשתו [ברגלים ולא לאלתר, גם אם עניים מזומנים. עפ"י חזו"א דמאי ב,ב], פשוט שכל זמן שלא נתמרחו הפירות אינו חייב כלום.
- ג. לקט שכחה ופאה (וכן פרט ועוללות) – אם לא הניח בשדה כלל, עובר בלא תלקט, לא תכלה וכו'. הניח ועבר ונטלם – חייב להחזיר ואם לא החזיר עומד בבל תאחר ברגלים. ואם היו שם עניים ונטלם – עובר בבל תאחר מיד (וכדלהלן לענין צדקה). המלקט לצורך עניים – עובר בב"ת ברגלים (עפ"י תוס'). ויש סוברים שאף כשעניים מזומנים אינו עובר אלא בשלשה רגלים (כ"מ ברמב"ם מעשה הקרבנות יד; ריטב"א ומאירי. וע' שפת אמת; שבט הלוי ח"ב קטז-ק"ז).
- ד. מי שנדר ונתחייב להביא נדרו מיד – לדעת הר"ן (בנדרים ג: ד.) עובר בבל תאחר מיד כששוהה [ובירושלמי מובא שאם נקב זמן בנדר ועבר הזמן – עובר]. ואילו הרא"ש (שם) חולק וסובר שאינו עובר אלא אחר שלשה רגלים.

ואם חייב עצמו בנדרו להביא תוך שנתים – הר"ן (שם) כתב שעובר בשלשה רגלים. ויש מי שכתב שלדעת הרא"ש מסתבר שביד האדם לקבוע את זמן החיוב ואינו עובר תוך שנתיים (עפ"י הדושי הגרנ"ט שם).

ה. יש אומרים שאדם הנמצא במקום המזבח ונמנע מלהביא – עובר מיד (מאירי ו.).

ו. יש מי שסובר שבבכור עוברים בשנה ואין עוברים ברגלים (ע' במאירי).

ז. יש מקום לחדש על פי פשט הכתוב 'מלאתך ודמעך לא תאחר' שזו אזהרה על איחור הביכורים [כפי שדרשו מזה איסור למקדים תרומה לביכורים – ע' פ"ק דתמורה. וע' בכורות כו: וברש"י], שהמאחר הבאתם בהודמנות הראשונה שיש לו ואינו נותן – עובר [וכמו בצדקה בדקיימי עניינים. ובכך מובן מדוע לא נקטו בברייתא ביכורים – שאין זה ענין לשלש רגלים. ובתוס' פירשו בע"א] (מרע"ב).

ענין שמיני רגל בפני עצמו; פו"ר קש"ב – בסוכה מה.

דף ה

ו. האם איסור 'בל תאחר' קיים בקרבנות הללו? –

א. קרבן פסח; מותר הפסח.

ב. חילופי עולה ושלמים, חטאת ואשם.

ג. חילופי תודה.

א. קרבן פסח, כיון שזמנו קבוע ואם עבר זמנו נדחה – אין שייך בו בל תאחר ברגלים אלא מיד שלא הקריבו עובר עליו.

כן משמע ברש"י (ד"ה כפסח דמו) ובתוס', שעובר ב'בל תאחר' מיד כשלא הקריב. ויש סוברים שאין בזה 'בל תאחר' (עפ"י מאירי; מנחת חינוך ה בדעת הרמב"ם. ובאבי-עזרי (מעה"ק יד, יג) צדד בסברה לחלק שאם הפריש פסח ולא הקריב – עובר בב"ת, ואם לא הפריש – לא עובר אלא במצות עשה דפסח).

פסח שניתותר כגון שאבד ונמצא לאחר הפסח, נעשה דינו כשאר שלמים והריהו כשאר קרבנות לענין בל תאחר.

יש מי שמפרש שבירושלמי נסתפקו בדבר זה, אם שלמי פסח עוברים עליהם בשלש רגלים או מיד (עפ"י פני משה).

ב. חילופי עולה ושלמים, כגון שאבד הקרבן ונתכפר בעליו באחר ונמצא – הרי הם כשאר הקרבנות ועוברים עליהם בבל תאחר ברגלים. [וכן ולד שלמים – קרב כשלמים].

קרבן שהומם וחיללו על אחר – אעפ"י שבא השני מכחו של ראשון, אין מצרפים את הזמן ששהה הראשון לזמן של השני לענין בל תאחר אלא מתחילים למנות מחדש [לחכמים, כגון שעברו שני רגלים על הראשון והומם וחיללו על אחר ועבר עליו רגל אחד. ולרבי מאיר, כגון שהומם בתוך הרגל וחיללו על אחר ועבר עליו הרגל].

חילופי חטאות ואשמות, הואיל ואינם קרבים [אלא דינם במיתה / ברעיה] – אין שייך בהם 'בל תאחר'.

א. הוא הדין לחילופי חטאת שנתערבה בחטאת, כיון שאינן קרבות מספק, אין כאן 'בל תאחר' (עפ"י תוס' הרא"ש).

ב. לדברי רבנו תם שאשם שניתותר קרב עולה מדין תורה – הריהו כשאר קרבנות הקרבים (תוס').